

БОШКО ТОМАШЕВИЋ

КВАНТНО СТАЊЕ ПИСАЊА

*Ново ѿело ѿсања у коме ни философија,
ни књижевност не би наликовале на своју слику
или ѿвесѿ.*

Жак Дерида

Ја сам један непризнат писац. Та моја непризнаност у српској култури даје ми снагу која ће бити присутна до часа моје смрти. Писање. То је та снага. Друго шта ме не интересује, нити у мени побуђује неке друге снаге које нису у вези са писањем. Треба волети дисциплинованост. Ја сам је волео, детињом, невином одлучношћу приљубљен уз њу. „Бити Ками, или ништа” од моје шеснаесте године до данас, то је та речена дисциплинованост. Шездесетак књига које сам објавио и десетак које до данас нисам објавио, то је непрекинуто уживање у плодносној дисциплини о којој је једном приликом говорио Ролан Барт (Roland Barthes). Плодносна дисциплина једног Балзака, једног Толстоја, једног Достојејевског, једног Пруста – тих великих радника у књижевности – одувек ме је присиљавала да о њој сањарим. Тај сан био је мајчинско крило свега мог рада у књижевности, природан облик присности са животом који ме је чувао од проклетства метафизичке досаде усред страха, стрепњом и претњом обавијеног живљења. У тој причуваности дисциплинованог сна одсањавао се битствени хрбат мога дела. Дело код мене значи: „учинак /тог/ бивсѿвовања”, „а не приказ бивствујућег”. „Учинак тог бивствовања је у-чињење” (Er-wirkung), „пресађивање у простор времена” позива и одлуке бивствовања да током (у току) свога времена датог му животом – пише. Томе позиву бивствовања човек, каже Емануел Левинас, одговара или не одговара. На овом месту пак ваља додати једну

такође важну Левинасову упуту о овоме о чему је реч. Наиме, Левинас упозорава да речени позив долази од „бивствовања које није бивствујуће (*l' étant*), од фосфоросценције (*phosphorescence*) Ништине или, тачније, од својеврсне луминисценције (*luminosité*) у којој се салећу (*pursuit*) плима и осека Ништине и Бивствовања. Субјективитет не придобија од себе свој смисао, него од те фосфоросценције, од истине бивствовања”. Оквирима тога саприпадно је и једно *īosī*, доба обележено ауром писања о писању којим се своди учинак бивствовања посвећеног писању. О томе учинку је сада и овде реч. То ће бити *овде* писано. Одатле и са тога освртног карактерисања темеља следи коначан поход на Утврду Писања која ће бити довршена тек са смртним часом. У довршење нашега *oīyca* пре тога часа не желимо да верујемо. Писао сам, чини ми се, целог живота. Иако знам да то нисам чинио (отуда кажем: „чини ми се”), ја јесам писао, јер је писање, од оног тренутка када је у мени рођено као животни пројект, представљало тоталитет мога бивања на Земљи, оно што се у савременој физици назива концептом кјубита, феномена који указује на такозвано сплетено стање које говори о томе да наспрам Булове (George Boole) дигиталне алгебре, која оперише на принципу постојања стања нуле *и* стања јединице, постоји и стање када истовремено постоје *и* нула *и* јединица. Конкретно, у равни мога живота, таква ситуација указује да је мој живот и онда када нисам писао био писање, садржавао и уједињавао у себи *и* живот *и* писање, другим речима, носио је у себи суштину квантног *сīања* и личио на њега док је својим „честицама” истовремено пролазио кроз два „отвора” једног и истог живота: писања *и* живљења. У таквим околностима, као што у квантној теорији „честице више нису само честице, а таласи нису само таласи”, тако исто је и мој живот-писање представљао једну дуалну природу мога живљења према којој је свака тачка мога живљења била спремна да буде обрађена у једном писању које није само писање но живот *сām*, док се у сваком писању у-писивала одређена „корпускуларна” структура живота који није био само живот, но и пројекат у чијем је средишту стајала воља да се живљење овековечи писањем па се, стога, *īисало-са-живоїом*, у њему, кроз *њеџа* и *їуїем* *њеџа* а да се живот тиме није утврђивао као некаква одредљива одређеност. Такву животну ситуацију називам *кванїном*, а писање које је део те ситуације *кванїним сīањем їисања*. У њему се, као и у ономе што се назива квантним стањем, не открива „ништа објективно”, но се праксом писања даје (и показује) стање „неодређености” (сходно познатом Хајзенберговом /Werner Heisenberg/ начелу неодређености /Unschärferelation/ у физици честица) које указује да се писањем не могу измерити нити стања душе, нити објективни

свет којим је „душа” окружена, него се пише а да се ништа не „мери” у свету који је ионако насумичан и није никако детерминистички одређен. Другим речима, пише се да би се избегао живот о коме се ионако ништа сувисло не може рећи, у најбољем случају тек само баналности, док се Бог за то време (нашега живота) и те како „игра коцкицама”, бацајући их „тамо где се оне не могу видети”. Писање је игра чији је улог живот, а живот игра која се оперважава писањем, јер писање може сасвим да се уортачи са животом човека који је одлучио да му писање буде начин спасавања своје индивидуе од масовног идентитета и безличности. Оваква ситуација само потврђује природу и бит логоса коме у његовој сушности стоји да Реч на светлост дана допушта тубивствовању да дође до речи, то јест да дође до стања светлења у оном смислу у коме се мисли када се, попут Хајдегера (Martin Heidegger), каже: „Језик говори” („Die Sprache spricht”). И још више, наиме онако како нам сугерише Џорџ Стајнер (George Steiner), према коме оприсутњавање тубивствовања, не само код песника и литерата него и код уметника и композитора уопште, јесте једно *ипротив*-стварање, једно стварање света унутар света које артикулише читаву *суму* света, које стоји у истој равни са стварањем којим Бог управља у тренутку док се, како Стивен Хокинг (Stephen Hoking) каже, супротстављајући се Ајнштајну (Albert Einstein), „игра коцкицама”. У таквој ситуацији писање је једно стварање живота унутар живота, једно паралелно стварање живота попут постојања паралелних светова у причи о закривљености простора-времена, о чему говори најновија теорија гравитације. Писање, за разлику од уврежених схватања о њему по којима писање нешто „одражава”, човекову душу или његов живот у историји, свеједно, заправо је све друго осим тога. Оно је стање (попут квантног стања) које на светлост дана доноси саме сингуларитете, дакле никакве каузалне и детерминистички условљене приче о ономе што се „некада” догодило, но једно, у назови „субатомском” окружењу, творење другог, паралелног света, налик Божјим епифанијама. Стога држимо да Ролан Барт, оцртавајући ситуацију субјекта у свету у једном свом предавању око 1973. године, није узалуд рекао следеће: „Субјект, који више није онај мислећи идеалистичке философије, који оскудевајући у сваком јединству и изгубљен у двојаком несхватању – својег несвесног и своје идеологије – *описује само на ринџишилу језика*” јер, вели даље он, „језик је тај који говори” („с’ est le langage qui parle”), „не аутор” („се n’est pas l’auteur”). Другим речима, није стваралачко ја „извор текста”, но сâм језик који се служи ствараоцем. „Књижевност више није место на којем ’ја’ себе може да нађе, већ пре место на којем се оно губи”. Сâм језик је тај који говори,

творећи свет у свету, један паралелан свет у којем је субјект тек медиј преко кога језик артикулише оно што се у језику-тексту (или тексту-језику) артикулише. Дакле, оно написано не одражава некакав референт о стварности, но представља тек „имагинарну инсценацију” у којој субјект више није никаква „тврђава” но место опсене кроз коју пролази језик. У таквој констелацији ствари писање постаје паралелни јунак свету који је, с друге стране опет, паралелни јунак писању. Писање говори. Језик је сам при одазиву бивствовању. „Не постоји ниједан надзор, никаква залога за језик. (...) Нема значења (*signification*) језика, постоји означавање (*signifiance*)”. Тако говори Ролан Барт. Писање у таквом контексту разумевања постаје пустоловина до краја нашег живота, при чему бивањем у-свету ми не морамо бити активни, довољно је *да будемо* како бисмо уз помоћ имагинације производили писање. Писање као пустоловина предвиђена да се збива до краја нашег живота није ништа друго до пустоловина саобразна путевима умирања. Не каже ли Морис Бланшо (Maurice Blanchot): „писати, то је умирати”¹. Ја сам о томе писању сањарио још у времену када сам као дечак читао текстове о Балзаковом животу, чија ме се *vita carracteristica* веома дојмила јер у нагнућу тог човека бескрајне воље и одлучности да пише романе нисам видео његову примарну потребу да пише о нечему (рецимо о „француском друштву” Наполеоновог времена и времена после Наполеона), но сам Балзака видео искључиво као прегоаца писања, као гиганта који производи писање и који као човек постоји у магми изгарања, пишући. Он је постао моја фантазија *писања*, таква која ми је говорила да је посве свеједно о чему ће се писати или шта ће се писањем рећи, но је важно унутар ауре сањарења (башларовске провенијенције, на пример) *бићти човеком Писања*, чије је бивање у свету такво да сличи каквом лежању у мајчиној утроби. Са темеља таквог духовног окружења праћеног подстицајима младе, неискусне и једноставне душе происходио је мој нагон за писањем. *Еминентно писање* којем предлежава слика писања као мреже која препокрива целокупно бивствовање једног човека беше ми извором који је омогућио да мој *æuvre* настане. *Еминентно писање* није писање о нечему (бар то

---

¹ Тим поводом Емануел Левинас ће са своје стране додати ово: „Књижевно нас дело приближава смрти, јер смрт је то непрекидно брујање (*bruissement*) бивствовања, роморење (*murmurer*) које се очитује кроз дело. У смрти, као и у делу, уходани се поредак преокреће будући да ту моћ води до онога што се не може преузети. Тако да је одстојање (*distance*) између живота и смрти бесконачно (*infinie*). Као што је бесконачно и дело песника пред неисцрпним језиком који је одвијање или, тачније, бескрајно кретање или чак комешање (*remue-ménage*) бивствовања”, у огледу „Поглед песника”, који је написан у оквиру књиге: Emmanuel Lévinas, *Sur Maurice Blanchot*, Fata Morgana, Montpellier 1994, 7–26 (прим. Б. Т.).

није примарно) него је оно то: само писање. Свет у свом егзистенцијалном и фактичком стању у тим тренуцима задржан је на маргини пишчеве свести. Он је негде изван, спољашњост је која се непримећује па му се због самог стања субјекта писања не додељују никакви атрибути фактичности. Оно што је писцу у таквим околностима *иу* – то је писање језика. Такође, оно што је *иу* јесте пишчева егзистенција, постојање наслага њега-у-свету, његова, да тако кажемо, *геологија* и *палеологија* у којима је „скупљена целокупна садржина” његове јединствене и непоновљиве индивидуе. Писање ће ту на један не енциклопедијски, но на један крајње исцрпан начин наћи сву прошлост и садашњост једног живота, све трауме у којима је тај живот налазио своја обитавалишта из њих излазио, да би, на крају, у *Светом Спису Тога Живога* био показан не *тај живио*, но Реч која је обухватнија од свакога живота и свих животâ икада живљених на Земљи. Конкретно, када је реч о мени, требало је то бити, и јесте био, и биће и даље Спис Човека који је живео и који живи, дајући „сјај и свежину језика из сна” (Р. Барт) и потом, још и више, одбацује све фигуре Историје и у свему сагледава сâмо бивствовање, самотно и без Бога. Писању, моме писању, не треба нико. Ја сам Бог који нема човека и обраћам се у-топији (не-месту) језика, увиђајући сву „трагику Писма”: оног контаминираним Историјом о којој би наводно требало да пишем и оног Писма које морам сâм да створим, искључујући из њега све што је у њему прадавно и наталожено, обавијено „номиналном универзалношћу друштвеног живота” (Р. Барт), уговорима склопљеним унутар тога живота који ме интимно не обавезују јер су почесто склопљени без пристанка моје слободне воље, на темељима пуког догађања који, додуше, имају некакав свој узрок, али ја тај узрок не могу да пратим од његових почетка, или, најчешће, никако. – Шта сам у таквој ситуацији могао да радим? – Писао сам, авај!, топио Своје да би од тога остао танак усек светлости пред шумом која има путеве, али ниједан од њих не води никуда. Писао сам оно што у Моме Спису нико нужно неће морати да открива шта је, осим да констатује да у њему постоје извесне нити чисте енергије, нешто попут стрингова који, као што знамо, такође нису никаква материја но, такође, чиста енергија. Ту енергију могуће је, евентуално, упоредити са производима поступка тока свести, списатељима често омиљеном средством показивања тзв. „огољене стварности” света. У Спису не треба безусловно тражити чврсте смислове било чега, но тек и евентуално трагати за постојећим предлозима који могу садржавати елементе некаког отвореног смисла, који, евентуално, може бити одгонетнут једном и незнано када. А тада, могуће је, свет неће

имати потребу за књижевношћу. Свет ће у том незнаном времену – могуће је такође и то – бити само Свет, једна чиста, од неспорузма исфилтрирана даност која ће светлети мирном светлошћу тадашње човекове душе. Али дотле је, како рекосмо, далеко. Писање сада и овде јесте тражење, давање, недужност давања онога што називамо *иако-ио-иу-сада*, дохваћање потенције, непрекидно дохватање ње у страхном обелодањивању кретања „покретне материје” (Жил Делез / Gilles Deleuze) и „немирне целине једног закривљеног простора” (Маркус Штајнвег / Marcus Steinweg). Без тога осећања недужности давања о коме је овде реч нема писања. Писац се налази *усред* ње, усред иманентности тога најунутарњијег инстинкта који карактерише писање, дакле посред апсолутног такобивања које „настањује властиту средину” (М. Штајнвег) и поседује осећање о *не кривици* спрам света у коме живи. Можда се управо у овоме налази феноменолошка дефиниција књижевности?! Или се пак у тако виђеном књижевном проседеу апсолутно књижевносне позадине налази читава књижевност?! У сваком случају, ја сам у таквом хоризонту разумевања писања пронашао контакт са писањем, са ефицијенцијом тога шта треба да буде *моје писање о свету и у свету*. На тај начин сам, заправо, нашао место за себе као писца-у-свету. То није било лако, иако сам тај однос према писању и његовим разлозима у себи и за себе, истини за вољу, нашао инстинктивно. Било је само потребно да се препустим себи, своје осећању немоћи спрам света, нејасном осећању да постоји трагедија „животног стања” чији се узроци налазе унутар „саме суштине самородног људског духа” (Иван Александрович Иљин), у раном искуству о човековој „битној усамљености” у-свету (Ж. Делез), у мом страху од света, у мом осећању nelaгодности што сам рођен („онтолошко огорчење због свог постојања”) – па писање, могућност писања као таква, већ је било ту да ме спасава од наведених мука проистеклих *због и од* тренутка рођења. Излаз у писање био је, истини за вољу, откривен у радости, као када се човек који је у опасности изненада нађе у спасоносном прибежишту и на сигурном. Оно, писање, је такође било откривено у тихој наде да ће ми њиме бити поклоњена и некаква могућност да после смрти у овдашњем свету наставим да живим уз помоћ онога што сам створио. Дело као гаранција могуће бесмртности, поготово у слици Дела и о Делу у раној младости, била је врста сањарије о писању које тај задатак треба да спроведе у стварност. Ипак, док нисам уистину започео са практиковањем писања било је потребно да прође знатан број година, и то баш оних када неки писци у пост-пубертетском добу већ започињу да раде на свом *œuvre*. Ја сам о Делу пре него што сам започео да га остварујем много дуже сањарио.

Или се много дуже времена спремао за њега, не, дакако, само сањарењем о њему. Читање великих дела светске књижевности, изучавање књижевности као дисциплине људског духа током студија спада такође у припреме за писање дела. Ова чињеница припада делу битне фактографије мога списатељског животописа. Ја иза себе немам никакво дело које је писао адолесцент, већ само радове које је писао човек више од четврт века стар. Неких радова (то се односи на ране песме настале између 1971. и 1974) сам се, штавише, одрекао, сматрајући их одвећ почетничким да би били увршћени у корпус списа насталих после прве половине 1976. године, од којих је међу првима настао циклус песама „Сликар Мунк”. Тек са циклусом песама „Тумачење Хелдерлина” и „Спомен на Мартина Хајдегера” започиње мој пут књижевника. Враћам се, после ове краће дигресије, водећем току овога рада.

Пишући о писању заточени смо – као и у случају непосредног писања о било чему другом – на имању Имагинарног. Сећање на Написано пружа исто толико задовољства као и писање нечега посве новог. Такво сећање усто преобликује и стање постигнуто у ономе некада Написаном, „мирише”, рекао би Пруст, „на ирис”, на место где долази до срашћивања Написаног са сфером имагинације која призива фантазам да се Написано на темељу нове маште и нових стваралачких напора допише. Писање (које ћемо управо на овим страницама настојати да спроведемо) о Написаном није само хватање „првобитне сцене” која је водила томе да Написано буде написано, но и хватање Неуписаности онога битног у Већ-Написаном, односно сањарење о Још-Ненаписаном у Написаном. Са тога места започиње путовање ка просторима новог текста, ка ономе што још стоји у стајама латентног и још Неисписаног а припада само том аутору и његовим аутохтоним доменима. То је оно што ће тај аутор можда још написати уколико му пуки животни елан и здравље буду дозволили. У том смислу, ја се питам: шта је, дакле, остало Не-уписано у свету мога до сада У-писаног; шта је у оквирима тога У-писаног сродно, горуће важно, једноставно и чисто препуштено да се у мени бори да буде Уписано, бивајући до сада, свеједно из којих разлога, ван домашаја мојих већ учинених списатељских подухвата. Над овим питањем аутор може да сањари, обраћајући се неутаженостима своје душе, снагама своје имагинације у којима ће свакако наћи оно своје Још-Ненаписано за којим жуди и које му, како рекох, припада (попут неке својине) већ на темељу онога што је до тада написао.

Сваки опус једнога писца остаје недовршен. И то је чињеница са којом писац мора да рачуна. Понеки писац, након што су му најзрелије године стварања већ прошле, зна у ком правцу би ваљало

да иде како би колико-толико у битном допунио свој опус. И такви писци на томе раде. Понеки пак писци само о томе сањаре, знајући да би им за наводно „довршење” опуса били потребни још бројни животи. Чињеница недовршености свачијег опуса припада области трагедије са којом се суочава сваки писац и сваки стваралац, макар он био и дрводеља. Моје Ненаписано и данас за мене представља једну огромност као и на почетку списатељске каријере и сличи једном осећању које ми се непосредно обраћа речима: „Све твоје Написано до сада припада једној паралелности са Ненаписаним па се у коначности свега све своди на то као да до сада ништа ниси написао.” Ја овим, у речи преведеним осећањем говорим заправо о нечему што се унутар области људске делатности реално назива некаквом *присујиношћу одсујиносћи*, односно *одсујиношћу присујиносћи*. Ово осећање потиче са тла чињенице да свачије раскривање бивствовања представља по себи једну недовољност, да реализацију увек умањује простор нереализованог и прати је осећањем да речено никада није довољно истинито нити потпуно. Над тим ниједан стваралац, нажалост, нема никакву власт. По томе он личи номаду, човеку *без места*, „свесног себе у ходу, а не на неком месту, на границама не-истине, краљевства које се простире даље од истине”.² Отуда потиче његова потреба као и осећање да своје Створено и Написано за живота вечито допуњава оним Још-Ненаписаним. Стога, попут Емануела Левинаса, можемо рећи да писање фактички води бивствовању „као месту лутања (*lieu d' errance*), онемо ненастањивом (*inhabitable*)” али се исто тако с правом може рећи „да писање (књижевност) томе и не води”. Ово релативишуће становиште поткрепљено је чињеницом на коју с правом указује Емануел Левинас, наиме да је „књижевност јединствена пустоловина трансценденције која опорачује сва обзорја света која се не могу избећи ни најхазарднијим одласцима (изласцима) из њих”.

Када је реч о мом Ненаписаном, оно је, како сам већ нагласио, саставни део мога Написаног. У том смислу за очекивати је да на овом месту понудим један абревијатурни „попис” мога Ненаписаног. Ипак, овде нећу таксативно говорити о пуком „материјалу” и „идејама” које су остале изван корпуса мога Написаног, него о чињеници постојања заблуде о смислености писања која је ту управо стога да одржи кретање писања ка „несигурности и несрећи онога што измиче сваком захвату, свакој сврси”. У наведеном правцу размишљања помаже нам и сам Морис Бланшо, који вели: „Уметник и песник као да су добили задатак да нас упорно опомињу

---

² Е. Левинас, нав. дело, 24.

на заблуду (*rappeler obstinément à l'erreur*) окретања према оном простору у којем се све што намеравамо, све што смо стекли, све што јесмо, све што се отвара на земљи, преокреће у безначајно, у којем је оно што се приближава (*s'approche*) управо не-озбиљно и не-истинито, као да тамо (у простору писања, прим. Б. Т.) можда извире врело свеколике навластитости”. Но, заблуда о којој говори овај француски мислилац књижевности и писања никако није посве нихилистичке провенијенције, већ је таква да у себи носи и позитиван садржај, о чему сведочи и њена формална структура. Из структуре и бити те заблуде стваралац – књижевник открива спомен на чињеницу да само снага, односно „енергија заблуде” о којој поводом дела Л. Н. Толстоја говори Виктор Шкловски, присиљава писца да, увиђајући разлику између намера и остварења, опет изнова дописује оно што му се чини да није (већ) написао. „То је рад”, каже Шкловски, „чији је циљ да се свет схвати некако изнова”. „Свако књижевно дело” (ми бисмо рекли оно Ненаписано које тежи да буде Написано) „је нова монтажа света, нова непредвиђеност, нова појава”.

Написано, наше Написано, говори о Ненаписаном. Када смо писали оно што смо написали, то смо радили на темељу речене „енергије заблуде”. Постоји ли та енергија сада када желимо да допишемо Написано једним Не-написаним? Чиме смо обогатили себе, каквим искуством док смо исписивали а потом и довршили Написано? Унутар смисла ових питања рецимо следеће – кад год смо започињали да пишемо Написано које смо написали увек смо почињали са исте разине: са разине осећања да нам је за живот потребна потпора писања како бисмо свој живот из хаоса, из „непокретности безбојног, немог ништавила” (Ж. Делез), из „океанског бездана” избавили и пронашли у некаквом прибежишту, не, дакле, у некаквој идеализованој сигурности, но у *при-бежишту*, у привременом заклону који ће привремено чувати *контакт* света и нас. Јер, како вели један интерпрет Делезове философије (Маркус Штајнвег), „додир хаоса не може остати без последица, субјект је стекао *искуство*. Не постоји мишљење, ни философија, ни уметност, онкрај искушења реалног: хаоса, ништавила или бездана. Наочиглед те извесности *контакт* је самосвест философије”. У контексту наших промишљања, и рекли бисмо да је *контакт* самосвест дела које настаје, које пишемо. Дело бива започето са свешћу да је оно, попут сваке уметности, „засновано на изгубљеној сигурности присутности” (М. Бланшо), односно на изгубљеној сигурности бивствовања. Не сличи ли, питамо се, синтагматски појам речене изгубљене сигурности бивствовања Хајзенберговом начелу неодређености (*Unschärferelation*) које фигурира унутар

квантне механике и одговара једном моделу Универзума који је потпуно индетерминистички и према данашњем разумевању представља његово темељно устројство? У том смислу сањарија о до-писивању Написаног, сањарија о Још-Ненаписаном почива, дакако, на истој основи. Ако је оно првотно нашег писања почивало на реченој несигурности унутар хаоса, зашто би другачије било сада када стојимо пред оним што желимо до-писати? Ако већ првотно наше писање заправо „бдије над одсутним смислом” у свету „где слика престаје бити другостепена у односу на модел, где обмана претендује на истину, где, коначно, више не постоји оригинал, него непрестано вечно треперење (*scintillation*) у којем се распршује, у сјају (*clarté*) заобилажења и враћања, одсутност искона” (М. Бланшо) (квантна механика, подсећамо, почива на елементима „треперења”: непредвидљивости и насумичности), зашто би оно наше Још-Ненаписано настајало из другачијих околности? Па ипак, и то је парадокс писања, сваког писања уопште, упркос реченом искуству о коме је реч, оно Још-Ненаписано настајало би, између осталог, опет из „енергије заблуде”, јер су човекова нада удружена са његовом исконском наивношћу јаче од сваког пресног искуства и без обзира на понављање давно научене лекције. Књижевност се пали управо усред свог онтолошког неуспеха. „Ако се језик, а посебно књижевни језик, вазда не успиње према својој смрти, он неће бити могућ, јер управо то кретање према његовој немогућности услов је његовог утемељења” (М. Бланшо). Тако исто стоји ствар и са онтолошким „стартом” у писање. До-писивањем Написаног у авантури писања Још-Ненаписаног речени „старт” се одвија бесконачно, понављајући се. Бесконачно понављање истог постаје заправо његовим одјеком. У темељу тога одјека почива само „празнина и дубока тишина” али, такође, и опет, сâм одјек „онога што не може престати да пише”. И то је све. Тако се круг затвара. Шта сада можемо да чинимо? – Рекли смо: ништа нам не стоји при руци осим управо реченога и овде описаног. Избили смо у простор немисливога. Некако смо ушли у подручје трансценденције и неодређености. Управо, да, у пустоловину књижевности која на тај начин (трансценденцијом) „опкорачује (*enjambant*) сва обзорја света” и која се (обзорја) никаквим путем не могу напустити. Оно немисливо, „куда не водећи, води писање, односно песма”, Бланшо, подсећа нас Левинас, „именује бивствовањем” (*être*). Али не као Хајдегер, који каже да писање, односно песма, чини да у њему, односно њој заблеста „истина бивствовања” („Wahrheit des Seins”), но у смислу да писање, односно песма, открива (*découvre*), „откривањем које није истина – таму” (*obscurité*) бивствовања. У тој тами „не може се наћи никакво станиште” (*domicile*), већ се из

ње „помаља спомен на нешто номадско”, показује се једно трајање без места боравка, раскрива трајање у ненастањивом (*inhabitable*) и пустопољском. Оно што писање као такво показује човеку – лутање као обзор истине – на то исто човек-писац, како Хомер, тако Бекет, у своме делу подсећа и опомиње човека на „људску бит номадизма”.³ У томе је садржана квантна страна, односно квантно стање писања о коме говоримо у овом раду. Писање показује човеку оно што човек показује писањем човеку. Не бива се човеком без писања, нити има писања без човека. Номадизам писања које показује своју „егзилну бит”, то јест да оно (писање) човеку не може да пружи заштиту при његовом борављењу на земљи но и само непрестано база и лута око природе човека, не разјашњавајући је (отуда стална потреба писца за до-писивањем свога Већ-Написаног) и номадска људска бит која трага за истином, при чему је „истина услов лутања, а лутање услов истине”, садржи природу једне кружнице којом се потврђује да се човеку посвуда пречи његова истина бивствовања. Егзилна бит човека и номадска бит писања јесу врста једнакбе која сваком човеку-писцу представљају изазов и биће то до његовог последњег дела. Коначно, до последњег дела које ће људска рука икада написати. Пребивалиште је одсутно, човек је одсутан и од себе и од света, писање је спрам тих чињеница доста немоћно па се писац управо стога, заваравујући себе бесконачно, баца у нову авантуру писања, трагајући за суштинском природом човека. Отуда је писање живо и још увек веома животно. Сам стваралац се увек налази „пред вечним струјањем спољашњег”, пред изазовом тога спољашњег, па му писање стога „има стално бдети над одсуствујућим смислом”. Квантно стање писања садржано је у овој формули. И на начин како квантна механика третира дуалну природу материје „по којој се свакој честици приписује талас одређене фреквенце, а сваком таласу одговарајућа корпускуларна структура”, при чему „честице више нису само честице, а таласи нису само таласи”, но се „свакој честици приписује талас одређене фреквенце, а сваком таласу одговарајућа корпускуларна структура” што, у свему, резултира чињеницом да се природа једне елементарне честице (честица која се даље не може делити) и њен карактер могу сагледати тек и само у подручју вероватноћа као и у подручју извесног „уверења” без поузданости о њеном „штаству” (Хајзенбергово „начело неодређености”), тако се и писање које се односи на представљање човековог

---

³ О томе, пишући о делу Мориса Бланшоа у огледу „Поглед песника”, опширно говори Емануел Левинас. На ту чињеницу овде с дужном пажњом подсећамо читаоца (прим. Б. Т.).

бивствовања суочава са изгубљеном сигурношћу тога бивствовања, па смо стога природу писања у складу с оним што одговара нашем садашњем разумевању Универзума одредили као „квантно стање писања” које је саобразно тзв. „квантној механици”, где „квантно стање” није ништа објективно, него је „израз једног субјективног уверења посматрача” којим он (по)казује једно посве ново и оригинално искуство света своје „битне усамљености”.⁴ Овде наведена Делезова синтагма – „битна усамљеност” – по смислу који јој аутор даје у својим радовима умногоне личи на смисао последњих речи књиге Мориса Бланшоа *Удео ођња (La part du feu, 1949)* које гласе: „Самоћа која исијава, празнина неба, одгођена смрт: катастрофа/развежђе” („solitude qui rayonne, vide du ciel, mort différée: désastre”). И све овде наведене одреднице које наводи Бланшо тичу се заправо писања односно мишљења и казују да мислити односно песмовати катастрофу „значи више немати будућности да се она мисли”, односно да се пева и пише. Бланшо овде промишља, дакако, Холокауст и писање после догађаја „немогуће реалног” у који „тоне цела и неоштећена читава реалност”. Писање тога (о томе) већ је и само катастрофа, гашење писања самог. Ипак, не садржи се целокупни смисао света у чињеници да је Холокауста било. Ми који смо уверени да ће га бити и даље и да га и даље, штавише, има, не можемо се зауставити над том чињеницом, као што се ништа, *de facto*, после тих догађања и није зауставило. Зашто би онда смисао писања у једном таквом свету био стављен под знак питања? Толико дубоко у ништину не смемо залазити уколико желимо да мислимо не само будућност него оно што је садашњост. Ко каже да појавности садашњости нису горе од догођеног Холокауста? Ко је тај који зна да те појавности нису горе од уистину тешко појмљивих догађаја који су им претходили? Нама, ипак, унутар целокупне књижевности није у аманет остављена само Целанова поезија и његова „Todesfuge”, нису нам се завештале само руине речи, већ и стихови Чарлса Буковског, једног невероватног писца живота који говори о нашем праву да живимо у свом времену, у реалној садашњости која је истовремено и нови почетак. Писање је, каже Делез, „ствар постајања, увек недовршеног, увек у часу да се учини, ствар која премашује сваку живу и доживљену твар”. Делезов савременик Ролан Барт рећи ће у том контексту да је „писање *ишк* један предлог чији одјек заувек остаје непознат”. Хајзенбергово начело неодређености (*Unschärferelation*) по свему

---

⁴ Не каже ли Жил Делез с правом: „Стварање ће понајпре бити нешто веома усамљено”. Жил Делез, „Шта је стваралачки чин?” у: *Схизофренија и друштво. Текстови и разговори 1975–1995*, 300 (прим. Б. Т.).

судећи у складу је са овде наведеним исказима Жила Делеза и Ролана Барта. Обојица, наиме, кажу оно што казује Хајзенбергов исказ по коме ми који пишемо (односно, у физици кванта, ми који посматрамо један феномен) не можемо писати (посматрати) а да својим писањем (посматрањем) не „ометамо“ поруке других писаца, будући да наше писање, само по себи и у равни своје иманентности, већ води ка „једној неодређености“ тога како ми пишемо (стил) и тога о чему пишемо.⁵ Унутар писања увек ваља посматрати најмање две равни: прву, иманентну, у којој се процес писања разумева у истој равни као и оно што из њега произилази, дакле као једно релативно *нешто* где то *нешто* не садржи апсолутан начин писања о њему (*нешто* онога написаног постоји да би ослободило могућности својих варијација других и другачијих писања о томе, других „флуксева“) и, другу коју називамо „стањем ствари“ („догађај“) која је увек мешавина узрока и последице, Душе и Тела, „неозначивих бестелесних последица“, толиких догађаја који расту у томе једном догађају који се „не могу исцрпсти својим остваривањем“, безбројне моћи афицираности, умножавања афирмације и негације – све то постоји у једноме „Са“ сапостојања постајања у писању: „скокови преко празнина“, „премештање из неког тежишта на неку апстрактну линију“, заједништво написаног и догођеног, инфинитивно је, неодређено и неодредљиво и има само једно име, име лакановско, и зове се Жеља: оно нешто што се изграђује и, истовремено, оно нешто што недостаје. У тим оквирима се одвија рад писања. То чини писање оним што оно јесте. „Све оно што постаје“, каже Жил Делез, „бива објекат писања“. Свака неодређеност прожета је природом логоса који допушта бивствовању да се појави. На тај начин – морамо то поново да кажемо – књижевност и писање опкорачују (*enjabmant*) „сва обзорја света“. *Crux* тога лежи у чињеници да је језик „увек потврдан“, а књижевно писање текста чини да он буде местом „отвореног смисла“. То место отвореног смисла са којим се суочавамо кад год читамо, односно пишемо, у моментима давања писања (давања-на-увид-писања), чија позадина лежи у природи језика „као многоструког система у коме ниједан код нема предност и није средишњи“, ми зовемо *квантним стањем писања*. Вредности које проистичу из писања и које се

⁵ Хајзенбергова формулација неодређености унутар проблематике квантних система гласи: „Ми не можемо да посматрамо а да не сметамо посматраном феномену, будући да квантни ефекти који делују на средство посматрања сами по себи воде ка једној неодређености у феномену који се посматра“ (В. Хајзенберг, „Део и целина“). Цитат у оригиналу гласи: „Wir können nicht beobachten, ohne das zu beobachtende Phänomen zu stören, und die Quanteneffekte, die sich am Beobachtungsmittel auswirken, führen von selbst zu einer Unbestimmtheit in dem zu beobachtenden Phänomen“ (W. Heisenberg, „Der Teil und das Ganze“).

конјугирају (догађаји, ликови, стил, природа језика, природа човековог бивствовања) све заједно и све понаособ у тексту су места отвореног смисла, места неодређености, у којима се „*ипроцеси* морају разумети као и оно што из њих произилази”. По томе је свако писање слично оном које проиходи из знања квантне физике, где се вели да непостојање „тачног знања о томе где се једна честица налази искључује сваку могућност да се одреди њен импулс”⁶ (Питер Аткинс / Peter Atkins). Сликвитије речено: „Или се зна где смо, али се не зна куда идемо, или се пак зна куда идемо, али се не зна где смо” (исти аутор). Сличну ситуацију откривамо и у чину писања. У том смислу, да бисмо овај рад привели крају, морамо се вратити његовим основном изрицајном пољу, ономе чему смо током овог рада тежили да искажемо у оквирима једног осврта који упућује на наше до-сада-створено, односно написано.

Недовршеност свачијег писања јесте основа свих наших тврдњи у овом раду. Њих потврђујемо овде са извесном носталгијом и не без извесне туге што је то тако. С друге стране, номадска бит писања о којој смо такође у овом раду говорили окреће нас једној радости која говори да је писање човеку дато при сваком његовом путу по овом свету, при свакој његовој несрећи као утеха, а при свакој његовој радости као потврди да је ово трајање на овој Земљи било вредно трпљења. – Шта смо друго могли него писати, јер исто је писати и радити било који други посао, па је Други радио оно, а ми ово, а све то беше последицом наше несреће да смо уопште рођени. Рођење је наша највећа трагедија, непотребна, којој се осврћемо, ако смо радосни, тако што о томе пишемо, и исто тако ако смо несрећни. Чин невољног рођења, рођења по одлуци онога што зовемо „То-Је-Тако”, говори нам да ће и сâмо писање бити, да је било начин бивствовања, самотног и без Бога. Свако написано дело засновано је на изгубљеној сигурности бивствовања, на неодређености пута који, након рођења, нама предстоји, па смо га у том смислу, верујемо с правом, довели у непосредну везу са најеминентнијом поруком савремене физике, са Хајзенберговим начелом неодређености (Unschärferelation). У том смислу смо рекли да је свако писање, заправо, једно *еминентно* *писање* којем предлежава слика писања као мреже која препокрива целокупно бивство-

---

⁶ Конјугирајуће вредности приликом мерења у квантној физици су: место честице (x), брзина честице (v), импулс (p) и маса (m). Према начелу неодређености (Unschärferelation) немогуће је наведене вредности унутар пара „време” (t) и „место” (x) истовремено мерити како би се у свако доба добиле вредности брзине честице (v/t) и вредност њеног импулса (p/t). У том смислу, каже се да за „квантне честице не постоје путеви на којима се оне крећу због тога што се такви путеви не могу мерити” (прим. Б. Т.).

вање једног човека унутар утврђене несигурности тога бивствовања. Писањем ми записујемо *и тек* један предлог о токовима једног бивствовања, о његовом постајању човеком, чији циљ увек остаје недовршив и недосежан, инфинитиван, неодређен и неодредљив. Тај систем, који таквим продукује писање а писање продукује слику таквог система бивствовања на Земљи, ми смо назвали *квантним сћањем писања*. И тиме, можда, омеђили, сваку будућност писања, слегнули раменом и рекли: тако ће писања и даље бити, тако ћемо и даље под окриљем тога *српх*-а писати. Окриље квантне физике је окриље под којим квантни човек бивствује, можда тек први пут из највеће могуће даљине наслутивши шта је, где је и ко је.